

Pranciškaus Baltraus Šivickio užrašytos saktmės

Profesorių, akademiką Pranciškų Baltrų Šivickį (1882–1968) akademinė Lietuvos bendruomenė pirmiausia prisimena kaip biologą – daugelio šio mokslo šakų pradininką Lietuvoje¹, taip pat – kaip mokslo istoriką, talentingą pedagogą, išugdžiusį nemažą mokinių, aspirantų būrį². Kad tai būta itin talentingos ir visapusiškos asmenybės, rodo jo palikti pėdsakai ne tik moksle, bet ir įvairiose kultūros srityse³. Lietuvių tradicinės kultūros tyrėjai ir puoselėtojai P. B. Šivickį žino kaip atidų gimtojo Šiluvos krašto etnografinių, kraštotyrinių duomenų fiksuotoją⁴ ir kaip folkloro rinkėją, jaunystėje užrašinėjusį gimtinės ir jos apylinkių tautosaką, o surinktą medžiagą siuntusį Jonui Basanavičiui ir Jonui Žilinskui-Žiliui⁵. Ir nors ši jo, kaip tautosakos rinkėjo, veikla truko neilgai (maždaug nuo 1900 iki 1905 metų, kai apskūstas už revoliucinę veiklą ir vengdamas arešto kone kaip stovi gavo bėgti į Ameriką), jos rezultatai aiškiai liudija P. B. Šivickį buvus darbštų, atidų, kruopštų ir entuziastingą užrašinėtoją, gebėjusį užfiksuoti kartais netgi unikalių dalykų. LLTI Lietuvių tautosakos rankraštyne šiuo metu saugoma dešimt P. B. Šivickio surinktos tautosakos rinkinių (iš jų vienas parengtas kartu su mokytoju Vladu Šiekštele ir jo mokiniais), perimtų iš Lietuvių mokslo draugijos fondų. Didelę šių rinkinių, P. B. Šivickio pasirašintų Mildos slapyvardžiu, dalį sudaro smulkioji tautosaka – mįslės, patarlės ir priežodžiai (LMD I 250, 262, 722, 728), taip pat – tikėjimai (LMD I 200, 315), pluoštelis dainų (LMD I 1023), nemažai žaidimų ir ratelių

- 1 Žr. *Akademikas Pranciškus Šivickis*, Vilnius, 1980; Algimantas Jakimavičius. Tadas Ivanauskas ir Pranciškus Baltrus Šivickis – ekologijos mokslo pagrindų kūrėjai Lietuvoje, *Ekologija*, 2008, t. 54, Nr. 2, p. i–iv.
- 2 Tamara Arnastauskienė, Algimantas Jakimavičius. Akademiko Pranciškaus Šivickio mokslinė mokykla ir jos tęsėjai, *Ekologija*, 2005, Nr. 1, p. 1–10.
- 3 Plg. Laima Petrauskienė. Akademikas Pranciškus Baltrus Šivickis ir Lietuvos kino istorija, *Mokslo Lietuva*, 2010, Nr. 1 (423).
- 4 Paskelbti P. B. Šivickio atsiminimai – įdomus, išsamus ir turtingas etnografinių, istorinių ir kitokių duomenų apie jo gimtinę XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje šaltinis (žr. *Gyvoji mintis: Pagal prof. P.B. Šivickio atsiminimus*, sudarė Ramona Šivickytė-Simokaitienė ir Meilė Vitkauskaitė, Vilnius, 2005).
- 5 Eugenija Tamara Arnastauskienė. „Pagrindinis mano idealas buvo mokintis“: Akademikui, profesoriui Pranciškui Baltrui Šivickiui – 125, *Žemaičių žemė*, 2007, Nr. 1, p. 56–59.

(LMD I 200). Pasakojamosios tautosakos randame keturiuose rinkiniuose, iš kurių pora – visai nedideli, juose vos po porą pasakų (LMD I 303, 311), kitame – septyniolika pasakų ir pluoštas tikėjimų (LMD I 315). Ne tiktai pasakų, bet ir kitokios pasakojamosios tautosakos, pirmiausia – sakmių, esama LMD I 144 rinkinyje, kuris atrodo bene pats įvairiausias ir įdomiausias turinio požiūriu. Kaip tik sakmes, kurių šiame rinkinyje yra net penkiasdešimt aštuonios, ir siūlome skaitytojų dėmesiui.

Kaip matyti iš lakoniškų nuorodų po kiekvieno užrašyto tautosakos kūrinio, sakmes P. B. Šivickis rinko iš savo šeimos narių (tėvo, tetos), kaimynų, pažįstamų, jas daugiausia užrašinėjo gimtajame Žalakiškių kaime, taip pat netolimame Žaiginyje, Maižiškių kaime ir Šiluvoje (jo vadinamoje *Šidlavu*; viskas – dabartiniame Raseinių rajone). Iš viso suminėta net penkiolika pasakotojų, iš kurių užrašyta nuo vienos iki dvidešimties sakmių (aštuonių sakmių pasakotojai nenurodyti; visai galimas dalykas, kad užrašytojas galėjo jas ir pats prisiminti, nes tikriausiai buvo ne sykį girdėjęs). Rinkinio unikalumas tas, kad jame pateikiamas labai aiškiai erdvėje ir laike apibrėžtas naratyvinės liaudies tradicijos pjūvis: visos sakmės užrašytos poros metų laikotarpiu – tarp 1904 ir 1905 metų, labai konkrečioje geografinėje vietovėje, iš to paties socialinio sluoksnio žmonių. Negana to, užrašytoją irgi galima laikyti tos pačios tradicijos saugotoju, fiksuojančiu tai, kas ir jam yra gerai žinoma, sava ir pažįstama (tai matyti ir iš vienur kitur įterptųjų užrašytojo komentarų, paaiškinimų ar patikslinimų).

P. B. Šivickio užrašytoje medžiagoje aptinkame beveik visus populiariausius tradicinių sakmių siužetus: apie užkeiktus pinigus (lobius), aitvarus, laumes (čia vadinamas *deivėmis*), raganas, vaiduoklius, numirėlius (tarp jų – nekrikštytų vaikų vėles), personifikuotas ligas, vilktakius ir, žinoma, velnius. Užfiksuota ir itin archajiškų kūrinių, pavyzdžiui, apie velnią medžiojantį Perkūną, kuris jam padėjusiam žmogui atsidėkodamas dovanoja stebuklingo parako, taip pat – reta etiologinė sakmė apie septynis perkūnus ir keletas kitų. Įdomu, kad P. B. Šivickio užrašytų sakmių pasakotojai XX a. pradžioje dar puikiai skiria ne tiktai raganas ir laumes (*deives*), kurios yra niekur nepainiojamos ir veikia kaip visiškai savarankiškos mitinės būtybės su savitomis funkcijomis, bet atskiria net ir raganas (kenkiančias, velnio sferoje esančias būtybes) ir burtininkę (žmonėms padedančią, neva su *Pana Švenčiausia* besikalbančią aiškiaregę, apie kurią, tiesa, užrašytas tik vienas kūrinys)⁶. Būdingu P. B. Šivickio užrašymų bruožu galima laikyti itin pabrėžiamą šių liaudiškų pasakojimų tikslumą, konkretumą, dažnas geografines nuorodas. Antai daugelis užrašytų istorijų, kaip teigiama, yra nutikę patiems pasakotojams arba gerai jiems (ir užrašytojui!) pažįstamiems žmonėms, kurie nedvejojant įvardijami pačiuose sakmių tekstuose. Be to, akivaizdu, kad Šiluvos parapijoje būta bent keleto įvairiais nepaprastais nutikimais (vaidenimusi, klaidinimu, susidūrimais su velniu) visuotinai pagarsėjusių vietų, apie kurias užrašyti savotiški sakmių ar padavimų ciklai – net po kelis siužetus; tai – Patiltis, Šaukoto pušynė, Parkalnis, ne kartą minimos ir

6 Kad raganos ir burtininkai lietuvių folklore yra iš esmės skirtingos „nepaprastų“ žmonių kategorijos, išsamiai yra aprašęs Norbertas Vėlius studijoje *Mitinės lietuvių sakmių būtybės* (V., 1977, p. 218–256).

Pirktynės, Mūrinė (karčema) ir kt. Esama ir folkloriniais personažais paverstų realių kaimo žmonių; toks yra buvęs, pavyzdžiui, girtuoklis Bacys, po mirties tapęs pavoju, žmones mirtinai nukamuoti galinčiu *nabašninku*, arba ūkininko Lembarto dukters – raganos. Visa tai rodo mitinės sakmių tradicijos gyvumą, aktualumą XX a. pradžios Šiluvos parapijoje, o siužetų įvairovė, tekstų išsamumas, veikėjų ir įvykių gausa – jos turtingumą. Išties neperdant galima sakyti, kad P. B. Šivickio užrašytieji tekstai – pati tikriausia lietuvių mitologinės sakmių tradicijos klasika, savotiškas jų aukso fondas, kurio nedidelį fragmentą nuosekliai čia ir stengtasi pateikti.

Skelbiami sakmių tekstai yra parengti pagal originalų Lietuvių tautosakos rankraštyne saugomą rankraštį (LMD I 144). Jų kalba yra minimaliai redaguota: taikantis prie dabartinės rašomosios kalbos normų, taisyta archajiška rašyba ir skyryba, bet stengtasi išsaugoti tarmybės, archaizmus, autentiškas sintaksines ir morfologines konstrukcijas. Kad skaitytojui būtų lengviau orientuotis, sakmių tekstams sukurti pavadinimai, o siekiant teminio nuoseklumo, pakeista jų eilės tvarka (teksto eilės numeris rinkinyje nurodytas apačioje, po santrumpos *Sg.*). Visų tekstų užrašytojas yra P. B. Šivickis, todėl nurodomi tik pasakotojų vardai ir pavardės (jeigu jie žinomi), konkreti užrašymo vietovė – kaimas ar miestelis (kaip minėta, visi jie yra dabartinėje Šiluvos seniūnijoje, Raseinių rajone, todėl tai nekartojama) – ir užrašymo metai. Išnašose paaiškinami kai kurie retesni archajiški žodžiai. Užrašytojo komentarai pateikiami taip, kaip yra rankraštyje (pažymėti žvaigždutėmis arba skliausteliuose).

Lina Būgienė

Užkeikti piningai

Kitą sykį kokiuose tai namuose kas vakaras vienoje namų kertėje būdavo girdėtis balsas:

– Lįsiu... lįsiu...

Vieną kartą buvo daug žmonių troboje. Susėdus vakarienę valgyti, ir pradėjo paprastas balsas kertėj šnekėti:

– Lįsiu... lįsiu...

– Lįsk! Lįsk! – atsiliepė vienas iš namiškių juokdamasis.

Išlindo iš kertės žalas veršis ir eina tiesiai prie dukters tų namų gaspadoriaus. Duktė buvo dar suvis jauna mergaitė. Jam prisiartinus artyn jos, ji labai persigando ir, nežinodama, ką jam daryti, šaukštą rankose kaip turėjo, tai su šaukštu ir drožė jam į kaktą. Vos tik sudavė, to veršio skūra pasileido ir pabiro piningai. Mat tai buvo piningai veršio skūroje pakavoti. Nes piningai rodoši tokiu gyvoliui, kokiame kailyje jie pakavoti: jei šunies kailyje – tai rodoši šuniui, jei veršio – tai veršiu.

P. Kazimieras Šivickis, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(1).

Velnias daboja užkeiktus piningus

Pavargėlis žmogelis, eidams ant Šilinių* į Šidlavą, nešės su savim visus savo piningus – devynius apalius**. Eidamas vieškeliu pro Žalakiškių beržyną, mislij sau: „Kam aš tiek daug piningų į Šidlavą nešiuos, dar gal' kas nuo manęs juos atimt arba galiu pamest. Verčiau pakišiu po tuo kadagiu, o grįždamas namo pasiimsiu.“ Kaip mislijo, taip ir padarė. Prakrapštė samanas iš po kadagio ir pakišo po joms savo piningus. Samanas vėl gražiai užtaisė ir najo į Šidlavą. Nežinau, ar ilgai jis ten buvo, tik grįždamas namo, atėjęs į tą pačią vietą, kur jo piningai buvo pakavoti, ėjo jis jų pasiimt. Priėjo artyn prie kadagiuko – gi žiūr, kad ant jo piningų begulias šuva! Akys jo raudonos, liežuvį iškišęs, juods kaip sabals, o didumas! – kaip veršis. Kaip tik žmogus ein prie jo artyn, tai jis burčij į jį žiūrėdams. Neleidžia anaipatol. Paėmęs pagalį, norėjo jį nuvyt, bet jis nebėga. Po tam pabūgęs, kad kas blogo su juo neatsitiktų, palikęs piningus najo namo. Parėjęs pradėjo visiems pasakoti apie savo tokį atsitikimą ir klausinėt kožno, ką reik daryt, kaip atimt piningus nuo šunies. Kažin kas jį pamokė, kad jis naitų pas kuningo pasiklaust rodos⁷. Jis ir najo. Apsakė visus savo vargus ir prašė, kad jam duotų rodą. Kuningas pamislijęs atsakė:

– Dabar eik namo. Aš pažiūrėsiu knygoose ir jeigu ką dasižinosiu, tai tave pašauksiu.

Žmogus parėjęs namo ir laukia, kol kuningas pašauks. Po kiek laiko kuningas pasišaukė pas save ir sako:

.....
7 Roda – patarimas.

– Tu dažinok, kadu tuo keliu važiuos veselija, naik pirma jų atvažiavimo ir, įlindęs kur į krūmą netoli nuo savo piningų, dabok. Pamatęs ką išlėkus iš po kadagio, eik ir atsiimk savo piningus. Ale kaip savo atsiimsi, tai pakrapštyk giliaus, gal kartais ir daugiau ką rasi.

Po tokios rodos žmogus padėkavojęs išėjo. Parėjęs klausinėja apie veseliją. Išgirdęs apie vieną veseliją, kur važiuos pro jo piningus, jis išėjo pirma jų ir pasikavojo už medžių. Kaip tik privažiavo veselia, iš po kadagio išlindo žmogus, pasipurtė ir kadgi subrus vytiš veselninkus! Nusivijo, nusivijo... Žmogus išlindo iš už medžio, pribėgo prie kadagio, pradėjo krapštyti samanas, žiūr – tebesą, kaip padėjo, visi devyni jo apaliai. Jis juos pasiėmė. Pažiūrės giliau, ar neras daugiau ko. Prakrapštė žemes, žiūr – puods pilnas piningų. Jis pasiėmė tą puodą ir najo pas kuningo. Kiek ten jis davė kuningui, o kitus sau pasiliko. O iš tų piningų žmogus prasibagotėjo.

Nuo tos dienos Žalakiškių ganyklose atsirado nepažįstamas žmogus. Jis vaikščiojo visur klausinėdamas, ar nematė kas kokio žmogaus kasinėjant po beržytę⁸. Visi sakė, kad nematę. Tada jis sakė:

– Devyniasdešimt metų dabojau savo turtą, vienu sykiu ir prigavo.

Pasku kažin kur pranyko. Buvo tai velnias, kur daboja užkeiktus piningus.

* Šilinės – atlaidai Šidlave, kurie prasideda nuo 8 dienos rugsėjo (šilų mėnesio) ir tęsiasi par aštuonias dienas.

** Apalis, apaliai – tai senovės piningas. Man klausinėjant apie tuos piningus, dažinojau nuo senių, kad apalis buvo lygus devyniems auksinams (auksinas 15 kap.).

P. Pranas Levonas, Žalakiškiuose, 1904 m. Sg. LMD I 144(48).

Žemėje pakavoti piningai

Senė Lembartienė iš Naukaimio ėjo į Šidlavą. Einant pro Pirktynes (vardas pievos gale Žalakiškių lauko) rado besėdžiant pakelyje apsiliūliavusį senį. Tas senis teip apsisnargliavęs, net bjauru žiūrėti. Pamatęs bobą ateinant, jis pradėjo ją šaukti artyn:

– Eikš, boba, tu man nosį nuvalysi!

Kada tris sykius savo klausimą atkartoję, tai boba, netekus kantrybės, atsiliepė:

– O kad tu niekad nesulauktum, kad aš tokiam apsileidėliui nosį valyčiau!

Kaip tik teip ji pasakė, tai jis suriko:

– Tai dabar gulėsiu lig septintos pakalėnijos⁹!

⁸ *Beržytė* – jaunų berželių miškas, beržynėlis.

⁹ *Pakalėnija* – karta, generacija, giminė.

Teip pasakęs, nuskambėjo nužvangėjo į kiaurąsias žemes. Buvo tai piningai, pakavoti žemėje. Jei ji būtų nors pirštus prie jo prikišusi, tai būtų jai pabirę piningai.

P. Uršulė Grigienė, Maižiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(75).

Ubago piningai

Vienas ubagas mirdamas paliko daug piningų. Namiškiai, nežinodami, ką su tais jo piningais daryti, ėjo pas kuningo pasiklausti rodos. Kunings liepė nupirkti du meiteliu, žinoma, už tuos likusius piningus, o kas liks nuo pirkimo meitelių, tai pirkti javus ir šert tuodu meiteliu, kol tik visus piningus neišleis. Taip ir padarė. Kaip išleido pirkdami javus visus piningus, najo pas kuningo vėl klaustis rodos. Kunings liepė parduoti vieną meitelį, o už gautus piningus penėti neparduotąjį.

Pardavė. Peni jau dabar tik vieną. Supenėjo visus piningus ir vėl najo pas kuningo klaustis rodos. Kuningas liepė paleist tą meitelį iš migio ir žiūrėti, kur jis eis. Paleido. Meitelis, išėjęs iš migio, ėjo tiesiai ant kapų. Užėjęs ant kapų, susijieškojo to ubago kapą ir knisa žemes. Kaip gerai prakniso, išlindo iš duobės nabašninks, striokt užsisėda ant to meitelio ir nujojo par laukus kaip su arkliu.

P. Kazimieras Šivickis, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(13).

Neišleidžiamas piningas

Yra tokie piningai, jei ji kas turi, tai ką pirkdamas užmoka, žiūrėk, jis ir vėl kapše. Kaip jau įmeti į karbonką¹⁰, tai tada nepareina. Mat ten šventa vieta.

Kitą sykį mano tėvui buvo įdavę tokį rublių Raseiniuose. Sako, rodos, taip gerai įsidėjau į kapšuką, gi pavažiavęs žiūriu, kad jau jo nėra! Pasakiau ponui. Sugrįžome atgal pas to paties žydo, pareikalavome, kad atiduotų gerą rublių. Žydas nė pusę žodžio nesakė – išėmė kitą rublių ir man atidavė. Tas buvo geras.

P. Antanas Vaičiulis, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(51).

Aitvaras ir bernas

Viens gaspadorius, samdydamas berną, susilygdavo, kad jis jam algą mokės tik tada, kaip bus sumalti visi javai iš geldžikės, kurią jis jam parodys. Bet kol neišmals, tai algos negaus. Geldžikė toji ant pažiūros nedidelė, bet grūdų iš jos niekada negalėdavo išsemti,

.....
10 *Karbonka* – dėžutė.

nes aitvaras nuolatos pripildydavo. Pristodavo bernai, maldavo par rytus, bet geldžikė vis pilna, – neišmalė ir išbėgdavę. Viens karts nemeluos, yra sakoma; taip ir čia buvo.

Sykį nusisamdė jis labai diktą berną ir, kaip visus, pristatė malti. Malė malė, o geldžikė vis pilna. „Na, – mislij sau, – kas tai gal' būti, kad aš negaliu išmalti. Tur būti kas norents atnešęs pripila, reik daboti.“ Dabojo kiek laiko, – nieko negal' nutverti. Sykį malė par visą gaidgystę, susimislįo jis pasižiūrėti, ar daug da liko. Užsidedė šakalį, žiūr – gi juods katins atsisėdęs ant klapatės¹¹ ir vemia grūdus. Jis išsiėmė milinį, kadgi droš tam katinui par sprandą! Katinas keberekšt ir nuvirto nuo klapatės. Beateinąs gaspadorius rėkdamas:

– Kam tokį gerą katiną man užmušei?!

– Tas bjaurybė tik grūdus subjauriojo, – atsiliepė bernas ir pradėjo malti.

Par kelias minutes išbaigė malti. Gaspadorius užmokėjo algą, o jis išėjo savais keliais. Tas katins tai buvo aitvars. Nuo to sykio grūdų nieks neprinešdavo.

P. Pranas Levonas, Žalakiškiuose. Sg. LMD I 144(3).

Ugninis aitvaras

Mano tėvas, pasakojo A. Vaičiulis, matė lekant aitvarą pro Žalakiškius. Jis buvo ugninis, visas raudonas, didumo kaip pagaikštis. Tą naktį buvo tamsu, nė vienos žvaigždės nebuvo matyti. Tą pačią naktį matė ir senis Labakašinskis. Aitvarai yra visokio didumo ir kolero¹². Kartais yra šviesūs, dideli, o kartais – raudoni kaip varis, kartais – geltoni. Kada yra dideli, stori ir šviesūs, tai tada jie javus neša, o kada maži – tai piningus: jeigu varinius, tai raudoni, jei auksinius, tai geltoni. Jeigu pamatai aitvarą lekant, tai reikia atkišti kepurę ir sakyti: „Duok ir man dalelę“, tai jis ir pila į kepurę ką neša.

P. Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(6).

Aitvarai neša varškę

Pas vieno bagoto gaspadoriaus viešėjo merga. Rytą gaspadinė priviro geldą varškėtų pyragaičių (raguoliukų), ant rytojaus – ir vėl taip pat. Merga mislija: „Iš kur jinai varškės tiek daug ima?..“

Nuvedė tą mergą į kamarą gulti. Begulėdama jinai pamatė, kad ta gelda, iš katros gaspadinė imdavo pyragaičiams varškę, padėta ant girnų, o iš abiejų pusių

.....
11 *Klapatė* – girnų lentelė, į kurią įstatomas viršutinis milinio galas.

12 *Koleris* – spalva.

sustoję po gaidį vemia varškę pasikūkčiodami¹³. Mat tai buvo aitvarai. Jie nešdavo gaspadinei varškę.

P. Antanas Vaičiulis, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(50).

Nupirktas aitvaras

Sako, kitą sykį galėdavai aitvarus nusipirkti. Juos pardavinėdavo Rygoje.

Vienas žmogus nuvažiavo į Rygą aitvaro pirkti. Nuvažiavęs atsistojo ant rinkos ir mislija sau: „Kaip čia man reikia jo dasiklausti?..“ Bestovėdamas pamatė ateinant ponaitį.

– Ką tu čia, žmogau, veiki?

– Gi taip ir taip, atvažiavau aitvaro pirkti, tik nežinau, kaip jo reikia pasiklausti.

– Tai kad norėsi, greitai gausi. – Priėjęs nupjovė dišliaus¹⁴ galą. – Še, – sako, – parsivežęs padėk kamaroje, pamatysi.

Nežinau, ar jis jam mokėjo kiek, ar ne, tik žinau, kad parsivežęs padėjo kamaroje. Nueina ant rytojaus, gi žiūri – lubos atplėštos ir pilna kamara priversta mėšlo.

– O kad tave perkūnas!!! Mat, aš mislijau, kad jis man ką gero parneš, o jis pridirbo man vargo! Kolei aš dabar tą mėšlą išnešiu, kiek reikės darbo padėti.

Sukeikė žmogus, ir nuo to sykio nieko kamaroje nerasdavo atnešta. Mat kad jis būtų tą mėšlą priėmęs ir padėkavojęs, tai jam būtų nešęs ir nešęs – ir piningus, ir grūdus, ir taip visokias gėrybes, o kad nenorėjo priimti prasto daikto, tai nieko negavo.

P. Antanas Vaičiulis, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(52).

Deivė pati

Jei deivės nutekėdavo už vyro, tai gyvendavo kaip paprastos moterys ir turėdavo vaikų. Tiktai jeigu jos norėdavo turėti susinešimus¹⁵ su kitomis savo draugėmis ir gauti nuo jų pagelbą darbuose, tai nešnekėdavo nei vieno žodžio, nes prašnekus visi jų draugiškumai išnykdavo.

Viens vaikinų gulėdavo svirne. Kažin kaip prijunko prie jo deivė. Vos tik jam atsigulus, jin ir atėidavo. Jiedu įsimylėjo ir surokavo ženytis. Jinai jau nesikavojo nė dieną nuo žmonių. Žmonės nuvedė juodu prie kuningo paimti šliūbą. Kunings klausia:

.....
13 *Pasikūkčioti* – smarkiai žiaukčioti (verčiant vėmti).

14 *Dišlius* – vežimo rodiklis, grąžulas.

15 *Susinešimas* – susisiekimas, susizinojimas, ryšiai.

– Ar tu eisi už jo?

Jinai nesakė nė žodžio, tik ranką suspaudė, ir kuningas davė šliūbą.

Jiedu parėjo namo ir gyveno labai gerai. Labiausiai jiems buvo gerai su darbais. Kokį tik darbą norėdavo greit apdirbti, pradėdavo iš vakaro ir palikdavo, – iš nakties rasdavo viską ko geriausiai padaryta. Mat kitos deivės, jos draugės, jai padėdavo.

Taip jiedu gyveno ilgai. Begyvendami susilaukė vaikų. Vieną sykį vaiks ant ūlyčios bovijos, o tai buvo pietų laiks, ir galvijai giliai iš lauko namo. Jinai kažin ką dirbo darže ir, pamačius galvijus pargiliuojant, suriko ant savo vyro:

– Jonai! Atimk nuo kelio vaiką, galvijai sutremps!

Vyras vaiką paėmė, o jinai pradėjo nuo to sykio šnekėti. Ale su darbais jau buvo sunkiau: kaip vakare palikdavo, taip rytą ir rasdavo. Mat deivės jų atsižadėjo.

P. Uršulė Levonienė, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(14).

Deivė verpėja

Vienų tėvų duktė buvo labai tinginė. Kažin kaip jinai susipažino su deive. Ta deivė jai sakydavo:

– Tik tu manęs neužmiršk, o aš tau vis padėsiu.

Ta deivė už ją dirbdavo visokius darbus: verpė verpalus, audė drobes... Joj sykį jaunikis su piršliu pro tos mergos namus. Deivė pamačius nutvėrė sruogą ir su tąja sruoga vydama mergą apie trobą rėkė:

– O tu, pūstelninke¹⁶! Tu visas samanas iš sienų išverpsi! Ar nebus galo tau verpt?!

Jaunikis, išgirdęs tokį šauksmą, pamislijo, kad iš tikro už jos darbštumą gainiojas apie trobą. Užjojo į jos namus ir neilgtrukus apsiženiavo. Par veselią mergai prisiminė jos užtartytoja deivė. Jinai prašo savo vyro, kad leistų ateiti į veseliją jos tetai. Vyras sako:

– Kodėl ne? Tegu ateina.

Atėjo deivė, ale taip sudžiūvus, kad vieni tik kaulai barkšojo. Vyras, pamatęs tokį jos sudžiūvimą, priėjo ir klausia:

– Kodėl tamista toki sudžiūvus?

– Sudžius ir tavo pati, kaip jai reiks tiek suverpti, – atsakė deivė.

Vyras pabūgo, kad jo pati taip nesudžiūtų, nutvėrė varpstį ir pametė po pečiumi. Jo pati visą amžių neverpė.

P. Uršulė Grigienė, Maižiškiuose. Sg. LMD I 144(15).

.....
16 *Pūstelninkė* – eikvotoja, išlaidautoja.

Deivės verpia troboj

Viena boba turėjo verpt labai daug linų. Ji verpė verpė, nusibodo beverpiančios, ir vis dar daug yra. Išgirdo vaikščiojant palangiais deives ir sako boba:

– Eikit, deivelės, pas mane linų verpt!

Sulig pasakymo priėjo pilna troba deivių, visais pasieniais prisistatė ratelių, kitos su rateliais sulipo ant pečiaus, kitos ant suolų, kitos ant lovų, – kur tik galėjo ratelį pasistatyti, ten ir lipo. Verpia, skubina, boba vos tik paspėja duoti linus. Suverpė linus, pašukas, pakulas, nuobraukas ko gražiausiai. Boba dar parnešė iš sosiedkų, ir tas suverpė. Mato boba, kad jau čia gero nebus, nes kiek jin neneša, nepaspėj joms darbo užtektinai duoti, o jeigu jos darbo neturės, tai pradės plaukus verpti. Lauku išvaryti negal, bo nepasakė, lig kokio laiko joms dirbti, tik tiesiai – užprašė verpti. Boba nežino, ką daryti. Pakūrė pečių, prikūreno gerai anglių ir pametė sruogą po pečiu. Kibirkštys pradėjo eiti iš pečiaus. Boba gi nusiminus suriko:

– Oje! Deivelės, troba užsidegė, bėkim lauku!

Deivės, ratelius susiglemžusios, par duris išlakstė. Po valandžikės pamatė, kad jas boba apgavo. Lakstė palangiais, o į vidų įeiti negalėjo. Škados¹⁷ dirbti taip pat joms nevalna. Lakstydamos palangiais jos šaukė:

– Darmais¹⁸ verpėm! Darmais verpėm! Mes tau būtumėm ir plaukelius, ir žarneles išverpusios!

P. Juozas Valantinas, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(16).

Deivės eina kartu

Seniau, sako, kur tik eidavai nakčia, tai deivę ir susitikdavai. Labiausiai, jei eidavai kur tolimą kelį, tai pasitikdavai kartais vieną, kartais dvi, o kartais ir cielą būrį deivių. Jos klausdavo:

– Ar valna mums su tavim eiti?

Jei pasakydavai „Prašom, prašom, deivelės, lig tai ir lig tai vietai“, tai jos ir eidavo sykiu šnekėdamos. Atėjusios lig tai vietai, jos nueidavusios savo keliais. Bet jeigu nepasakydavai, lig kokiai vietai joms valna eiti, tai jų negalėdavai nuo savęs nuvaryti. Eidavo į trobas visur ir neduodavo žmogui spakainasčio¹⁹.

P. Juozas Valantinas, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(59).

.....
17 *Škada* – žala, nuostolis.

18 *Darmais* – veltui, be reikalo.

19 *Spakainastis* – ramybė.

Deivių dovanos

Visokius darbus deivės dirbdavo naktimis. Žlugtus skalbdavo, avis kirpdavo, aust padėdavo, verpdavo vis naktimis. Žiūrėk, būdavo, naktį būrys vienplaukių mergaičių ir skalbia ant upės žlugtą. Aidams pro šalį tik pasakyk: „Dieve padėk, mergytės!“; tai jos visos sykiu atsako: „Dėku! Dėku! Ateik rytō, čia dovanas rasi.“ Rytą atėjęs rasdavai paliktą tai abrūsą, tai kitą kokį drabužį.

P. Uršulė Levonienė, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(60).

Deivės padeda dirbti

Deivės padėdavo žmonėms darbus dirbti. Tie žmonies, katrie buvo deivių mylimi, tai tie pradėdavo kokį tik nors darbą saulei nusileidus vakare, ar tai rugius pjaut, ar tai linus raut, ar kitą ką, ir nebaigdavo. Rytą atsikėlę rasdavo darbą ko gražiausiai padarytą.

P. Juozas Valantinas, Žalakiškiuose. Sg. LMD I 144(61).

Bernas jaujoj deives daboja

Jaujoj buvo sudarytos avys. Kažin kas pasidarė, kad kožną naktį viena avis būdavo vis šviežiai nukirpta. Kas jas kerpa, nieks nežino. Eis bernas daboti, ar nesugaus vagies. Najęs pasilindo po pečium ir atsigulė. Begulėdamas pajuto, kad kažin kas pravėrė jaujos duris ir įėjo į vidų. Ant jų kalbos pažino, kad tai buvo deivės. Jos susėjusios susigavo vieną avį ir nukirpo. Bernas kenčia po pečium kiek tik galėdamas, kad jos nepajustų. Nukirpusios avį sako:

– Reik dabar nukirpti ir tą avį, kur po pečium.

Kita sako:

– Ne, tegu bus rytojui.

Viena – kirpt, kita – ne, viena – kirpt, kita – ne... Bernui jau ir plaukai ant galvos pasišiaušė. „Tegu tik, – mislij sau, – ar eis kirpti.“ Ale nėjo. Mat vyresnioji pasakė:

– Tegu bus rytojui.

Išėjo jos visos iš jaujos. Bernas išlindo iš po pečiaus ir najo į grinčią. Daugiau najo deivių dabot.

P. Ona Karabinienė, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(39).

Ragana

Žmogus buvo už berną pas vieno gaspadoriaus. To gaspadoriaus pati buvo ragana. Tam bernui buvo ten labai sunku: par dienas laukuose dirba visokius darbus, atėjo vakaras, gaspadinė kamanas ant jo galvos užsimauna, paverčia jį į arklį, užsisėda ir joja ant Šatrijos kalno. Ten nujojus, pririša prie tvoros, ir asta (= esti, būna) pririštas par visą naktį. Ateina laikas, gaspadinė ant jo užsisėda ir joja namo. Parjojus namo, numauna kamaną, paverčia į žmogų, – ir eik į darbą. Žmogui labai nusibodo toks varginimas. Jis pradėjo šnekėti apie tai kitiems. Kaži kas jį pamokė: „Kaip jinai nujojus pririš prie tvoros, tu zulinkis, trinkis į tvorą, kad kaip nors nusimautum kamanas. Kaip nusimausi, tai jin prieis atgal užmauti, tu taikinkis kaip nors tas kamanas jai užmauti.“

Jis taip ir padarė. Kaip tik nujojus, pririšus prie tvoros, jį paliko, jis trynė trynė apie tvorą, nusimovė kamanas ir pavirto į žmogų. Pamačius, kad jis nusimovė, jinai sako:

– Oje! Mano arklis pasileido. Reikia eiti pamauti.

Atsiskyrė nuo viso būrio ir priėjo prie savo arklio – berno – užmauti kamanas. Priėjus mūčijas mūčijas, – bernas nesiduoda, net nė kamanų iš savo rankų neduoda, taikinas kaip nors jas jai užmauti. Kažin kaip jinai pasisuko, tik jis šmaukšt ir užmovė kamanas ant jos galvos. Ir pavirto į tokią gražią širmą kumelę. Tuoju užsisėdo, papliekė:

– Nešk, – sako, – namo, tu kelią žinai!

Ir parjojo ant tokios riebios, gražios kumelės jau gerai praaušus. Parjojęs pririšo prie tvoros, o pats atsigulė. Išmiegojęs atsikėlė, savo kumelę išpliekė išpliekė – ir į darbą pasikinkęs. Dirbs, dirbs par dieną, vakare pririša prie tvoros, kad gerai, tai dar kokių šapų pameta, o kad ne, tai ir tų neduoda. Ant rudens kumelė taip sublogo, kad vieni kaulai ir skūra atliko. Šonai prasitrynė. O kamanų nemauna, ir gana.

Atėjo žiema, visi veda arklus kaustyti, ves ir jis. Nuvedęs paprašė kalvio, kad jis jo kumelę kitaip nekaustytų, kaip tik raudonai įkaitintomis padkavomis²⁰. Kalvis pridėjo raudoną padkavą prie nagos, kumelė tik dreba, tik dreba. Ir prašneka ant galo:

– Ai, kūmai, kad skaudu!

Bernas liepė kalviui padkavą atimt, kamanas numovė, ir kumelė pavirto vėl atgal į gaspadinę, ale buvo ledva pažįstama – tik vieni kaulai ir skūra.

P. Kazimieras Bakšys, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(18).

Lembarčikės

Naukaimyje, Šidlavo par[apijoj], gyveno žmogus, pavarde Lembartas. Jis mirdamas paliko vieną sūnų, septynias dukteris ir dar neseną moterį. Sūnus mirė jaunas be-

.....
20 *Padkava* – pasaga.

būdamas, užtai Lembartų pavardė išnyko. Visos septynios dukterys buvo raganės. Visi žmonės tą žinojo. Vieną sykį buvo toks atsitikimas.

Buvo pas jas bernas, vardu Adomas Ramanauskis. Jis jau seniai girdėjo, kad jo šeimininkės yra raganios, ale nenorėjo niekam tikėti. Jis nusaugojo, kad visos septynios sesers kožną naktį kažin kur prapuldavo, ale kur, tai to nieks nežinojo. Adomas užsimanė dažinot. Buvo tai naktis prieš Šventą Joną. Pavakariais jis įėjo į grinčią ir pasikavojo. Gerai sutemus, įėjo viena sesuo, pasiėmė iš po pečkos²¹ indžiuką su kažin kokių tepalu, pasitėpė pasitėpė pažastis ir išlėkė pro aukštinį²². Atėjo antroj ir, padarius taip, kaip ir pirmoji, išlėkė pro aukštinį. Po tam atėjo po vieną trečia, ketvirta... septinta – visos pasitėp pažastis ir lek pro aukštinį. Septintoji pasitėpė ir indžiuką pastatė atgal po pečka. O Adomas viską mato. Priėjo ir jis prie pečkos. Pasiėmė indžiuką ir pasitėpė su tepalu pažastis. Ale pabūgo, kad pradėjęs lėkti par aukštai neiškiltų, tai prie kojų prisirišo piestą. Taip prisirengęs, pastatė indžiuką po pečka, o pats pasispyrė su kojoms ir išlėkė par aukštinį ir par čiukurą²³. Lekia par orą, kad net ausys' švilpia.

Nulekia tiesiai ant Šatrijos kalno. Žiūr – visas kalnas apstots raganioms. Tarpe to būrio ir visos septynios Lembarčikės besisukinančios. Vyriausioji sesuo, pamačius savo berną, priėjo prie jo ir sako:

– Adomai, ar ir tu čia?!

– Čia.

– Tai ką tu čia veiksi, jok namo.

Padavė jam tokį gražų širmą arklį ir liepė sėstis. Jis užsisėdo ir nujojo nuo kalno žemyn. Bejodamas užmigo, o pabudęs žiūr – ant pakumpusio beržo besėdžias.

Ant rytojaus jis norėjo vėl rasti to tepalo ir lėkt ant Šatrijos kalno, bet tepalo nerado: jos sugrįžusios pakavojo.

P. Ona Vaičiulienė, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(49).

Burtininkė

Zonienė pasakodavo, kad jų krašte (Šeduvos par.) buvusi mergaitė, kuri kaip užmigdavus, tai su Pana Švenčiausia kalbėdavos. Jeigu koks daiktas kam pražūdavo, tai jin užmigdavo, o paskui pasakydavo, kur jis yra. Kunings šaukdavo ant žmonių, kad jos neklausytų, ale žmonės vis tiek jos klausė.

Pavogė kažin kas to kuningo arklus. Najo jis pas jos klausis, ar jinai nežino, kur jo arkliai yra. Rado ją bemiegančią. Prižadino. Jinai sako:

.....
21 *Pečka* – vieta po krosnimi, papečkys, pakrosnė.

22 *Aukštinis* – dūminės pirkios ar pirties langelis lubose dūmams išeiti.

23 *Čiukuras (kurtinys)* – skylė šiaudinio stogo skliautų viršuje, pašelmenėje.

– Dabar nežinau, dar su Pana Švenčiausia nekalbėjau.

Atsigulė. Atsikėlus ir pasakė, kur yra jo arkliai. Nu to sykio nustojo kunings ją keikt ant pamokslo.

P. Uršulė Levonienė, Žalakiškiuose. Sg. LMD I 144(66).

Kulė su velniu jaujoj

Baudžiovos laikuose žmonės eidavo į dvarą pono javų kult. Iš vakaro, dar prieš gaidžius²⁴, išeidavo iš namų, kol susirinkdavo, ateidavo gaidžiai. Pradėję nuo pirmųjų gaidžių, kuldavo iki dienai. Toksai darbas vadindavos „rytais“. Senis Burneika iš Akstinų (Šidl. par.) tankiai pasakodavo tokį atsitikimą.

Vienas žmogus, atsikėlęs dar prieš gaidžius, išėjo į Kantrimo jaują ant ryto. Nuėjo į jaują, joje nieko dar neesą, nusivilko sermėgą ir, kol kas daugiau ateis, atsigulė pasivolioti prie pečiaus. Nepaspėjo atsigult, ir bejeinąs į jaują kitas žmogus. Įeidamas klausia:

– Ar esate kas jaujoje?

– Esu.

– Dek šviesą!

Užsidedė balaną, abu susėdo ant pečšalies ir šnekučiuojas. Žmogus, pažiūrėjęs į šviežiai atėjusį, pamatė, kad ne jų valsčiaus žmogus, suvis nepažįstamas.

– Dekim pypkes, – sako nepažįstamasis.

– Dekim, – pritarė namiškis.

Pypkes išrūkė, o rytininkai dar nesirenka.

– Ko mudu čia dyki sėdėsme? Neškime iš jaujos, klokime klojimą, – sako atėjūnas. – Kol kiti ateis, priklosime. Tu eik klot, mat žinai, geriau kaip, o aš nešiu iš jaujos.

– Gerai, – žmogus sutiko ir išėjo į klojimą klot, o nepažįstamasis neša iš jaujos.

Lig šio laiko žmogus vis manė šnekąs su žmogumi, ale pamatęs nešant iš jaujos suprato, kad ne. Jis iš jaujos neneša glėbiukais, ale grūdžia celoms lovoms²⁵, kiek tik par duris ištelpa. Žmogus jau nepaspėj kloti, tik verčia krūvomis. Privertęs pilną klojimą, šaukia, kad neneštų, kad jau gana. Ale nepažįstamas sako:

– Kur tau gana?! Klok, kol nesuklosi visus.

Žmogus nesiginčija. Prigrūdo pilną klojimą nelaidytų pėdų, mat laidyti jis nesuspėjo. Išvertęs visus rugius, pats išėjo į klojimą.

– O ką, kol kiti ateis, kulkim.

– Kulkim.

.....

²⁴ *Gaidžiai* – gaidgystė, gaidžių giedojimo metas (ankstus rytas).

²⁵ *Lova* – vieta tarp dviejų ardų (jaujos karčių).

Žmogus pasiėmė savo spragilą, o nepažįstamas pasiėmė savo iš kertės, kurį jis ateidamas atsinešė iš kažin kur. Kulia. Žmogus kaip muša su spragilu, tai vos tik girdėtis, o jis kai rėžia, tai visas klojimas dreba. Išskulė.

– Gana, verskim lauku, – sako nepažįstamas. – Tu eik lauku ir kirsk keščius²⁶, o aš versiu iš klojimo, bo tu su šiaudais išverstum visus grūdus. Dėdamas keščius, ant mano galo dėk daugiau.

– Tai ar sudėsime į vienus keščius visos jaujos šiaudus? – nusistebėjęs klausia žmogus.

– Tai, koks tu esi! Mat, nesudės į keščius vieno klojimo, tik eik ir dėk! – sako juokdamasis nepažįstamas.

Žmogus, išėjęs iš klojimo, su grėbliu tik siekia, o šiaudai patys plekais²⁷ ant keščių lekia. Sudėjo visus. Žmogus žiūrėdamas mislija: „Žiūrėsiu, kas tokius keščius neš, juk jau didumas lygus su stogu.“ Nepažįstamasis išėjo, liepė žmogui eit pirma, bo, girdi, tas galas esąs lengvesnis, o jis pats eisiąs pasku.

– Reikia eit pirma, daržinės duris atidarinėti, – sako žmogus.

– Aš ateidamas atidarinėjau.

Pasiėmė keščius ir neša. Keščiai beesą su visu lengvučiai. Žmogus nepajuto, kaip priėjo prie daržinės. Jis dar šaukia:

– Pasidėkime ant žemės! Ant galo neužnešime! Šiaudų gale daug, su šakėmis sunėšime.

– Ką čia dar su šakėmis meruosi, lipk tiesiai ant galo. Aš šiaudus ateidamas pamindžiojau.

Užlipo su visais keščiais. Šiaudus sukamšė, daržinės duris uždarinėjo, sugrįžo atgal į klojimą. Klojimą sušlavė, sušlavę susiėjo į jaują, susėdo ant pečšalies (= pečiaus šalies), užsidedė pypkę. Žmogus žiūr į to nepažįstamo pypkę: ji taip gražiai išmarginta, ištaisyta, auksu apdirbta, kad jis gražesnės niekur nebuvo matęs. Klausia, ar brangiai ji kaštuoja. Nepažįstamas sako, kad nebrangi, kad norėtum, jis galiąs atiduoti. Kur tau žmogus nenorės, bile tik duoda! Pypkę atidavęs, atsikėlė nuo pečšalies ir sako:

– Tu dabar gulkis pasilsėt, kol kiti ateis, o aš eisiu namo. Kaip kiti susirinks, tai jaują prisidžiausite.

Išėjo, o žmogus pasiliko besidžiaugiąs su pypke. Suvyniojo ją į skarelę, pasidėjo ant pečiaus, o pats atsigulė. Beguliant gaidys užgiedojo. Po valandai pradėjo rinktis ir kiti rytininkai.

– Tu atėjęs pirma ir guli, – atėję jie sako.

– Guli?! Aš jau ir jaują iškūliau!

Apsakęs visą atsitikimą, sako:

²⁶ Keštės (*kestės*) – dvi (kartais sujungtos) kartelės šienui, šiaudams ir kt. nešti, rezginės.

²⁷ Plekas – grėbliu sudarytas glėbys (šieno, šiaudų), gabana, pluoštas.

– Iškūliau, tai iškūliau – tai vis niekas, ale kad aš pypkę puikią gavau!

– Parodyk, parodyk, – visi ėmė prašyti.

Užsidegė šakalį, paėmė nuo pečiaus, išsivyniojo, gi žiūria – šviežus arkliaus kulkš-tenas, dar kruvinas tebesas. Visi suprato, kad tas nepažįstamas buvo tai velnias. Už padėjimą dirbt padarė juoką. Ale darbas visas buvo padarytas ko gražiausiai.

P. Kazimeras Bakšys, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(20).

Velnius ponas

Velniui tinka, kad jį vadini „ponu“. Viens žmogus miške bevaikščiodamas paklydo. Klaidžioj klaidžioj ir niekaip negal rasti tako, kokio jam reikėjo. Pasitink priešais poną ir sako:

– Ponuti, ar negalėtum parodyti man kelio?

Tas pons tai buvo velns. Jam labai patiko, kad jį pavadino ponu. Jis nusivedė tą žmogų į savo paločių²⁸, liepė nusiaut kojas ir gultis. Žmogus džiaugdamosis nusi-avė kojas, autus pasikabino ant pečiaus, o pats atsigulė į pėryną²⁹. Rytą išmiegojęs atsikel, žiūr – beguliąs prie beržo, autai pamesti ant šaknies...

P. Pranaitis, Žaiginyje, 1905 m. Sg. LMD I 144(56).

Kaip velnias nulupo marčiai kailį

Buvo labai lokamna³⁰ marti. Par nedėlią verpdavo uošvienės verpalus, o subatos vakare tai verpdavos sau. Savo verpalus verpdavo par visą naktį, ligi aušrai. Uošvienė išmiegodavo, pabUSDavo, o marti vis tebeverpia.

– Eik tu, marti, gult! – sakydavo uošvienė lovoj gulėdama.

Marti verpdama atsiliepdavo:

– Baigiu, baigiu kuodelį.

Taip ji verpdavo kožną subatvakarį. Uošvienė paklausdavo ir vėl užmigdavo, o marti tik verpia ir verpia lig aušrai. Vieną vakarą uošvienė pašaukė:

– Marti, eik jau gult!

Marčiai atsiliepus, ji vėl užmigo. Po valandai prabudus, vėl šaukia, kad eitų gult, bet marti nėjo. Trečią sykį uošvienė prabudus sako:

– Eik tu, marti, gult!

– Baigiu, baigiu marčios skūrą lupt, – atsiliepė grinčioje.

28 *Paločius (palocius)* – rūmai.

29 *Pėrynas* – patalas.

30 *Lokamna* – norinti daug turėti, godi, gobši.

Įbėgo žiūrėti į grinčią, žiūri – sėdžia jos marti prie verpsties, ale be skūros. Mat jai velnias nulupo kailį už dirbimą šventryčiais.

P. Ona Mickuvienė, Žaiginyje. Sg. LMD I 144(27).

Kriaučius Alendrikas

Kriaučius Alendrikas vaikščiojo po žmones drabužius siūdamas. Vieną sykį grįžo namo siuęs ir pasitink poną.

- Kur tu, žmogau, eini? – klausia ponas.
- Po svieta vaikščiojau siūdamas, darbą pabaigiau ir einu namo.
- Ar negalėtum apsiūt mano šeimyną?
- Kodėl ne? Galiu.
- Nu, tai einam su manim!

Ein abudu sykiu. Nusivedė į tokį puikų, gražų dvarą, padavė audeklą ir liepė siūti. Kriaučius išsiėmė mierą ir siuva pono bernams drabužius. Siuvo jis ten ilgą laiką. Besiūdamas jis išsižiūrėjo, kad bernai, parėję iš lauko, prausias burnas ir nusi-prausę pasitepa su vandeniu iš akmens savo akis. Kriaučius mislij sau: „Reik ir man paprabavot³¹ pasitept akis su tuom vandeniu.“ Nusiprausė burną, priėjęs pamirkė pirštą ir pasitepė vieną akį. Abidvi teptis bijojo, kad kartais neišgeltų. Pabaigė siūt. Ponas gerai apmokėjo. Kriaučius parėjo namo.

Po kiek laiko buvo Airiogaloj jomarks. Najo ir kriaučius ant to jomarko. Be-vaikščiodamas po miestelį, pamatė besimušant žmones. Priėjo ir jis pažiūrėt. Žiūri, gi ir tas jo ponas besimaišas sykiu. Kaip tik nustoj žmonės muštis, tai tas ponas priėjęs pastumia vieną ant kito, ir vėl žmonės pradeda muštis. Niekas jo nemato, tik vienas kriaučius, ir tik su taja akia, katrą pasitepė pas jo siūdamas. Kriaučius prie pono priėjo ir sako:

- Mat, ir ponas čia.
- Čia. Tai ar tu mane matai?
- Matau.
- Su katra akia tu mane matai?
- Su kairiaju.

Ponas tik makt su geležiniu pirštu ir išdūrė kriaučiui akį. Kriaučius pono ir negal matyti. Nuo to sykio lig pat amžiaus galo Alendrikas buvo vienakys.

P. Uršulė Levonienė, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(45).

.....
³¹ *Paprabavoti* – pamėginti, pabandyti.

Ožka

Dievas sutvėręs visus gyvولیus, tarp jų sutvėrė ir avį. Velnias, žiūrėdamas į avį, mislija: „Juk ir aš galiu tokį pat gyvولی sutverti.“ Pasikavojęs nuo Dievo, par kelias dienas lipė ir lipė ir šiaip taip nulipė gyvولی, padabną³² į avį. Tik reikia jam gyvastį įpūsti. Pučia pučia atsistojęs, niekas nedaros – nekruta, ir gana. Eina pro šalį Dievas ir pamatęs velnią sako:

– Ką tu čia dirbi?

Nėra kaip velniui išsiginti – prisipažino, kad norėjęs sutverti avį ir kad jam nesiseka įpūsti jai gyvastį. Dievas priėjo, sykį tik pūstelėjo, gyvolyis ir pradėjo vaikščioti. Ale visiškai nepadabnas į avį: su barzda, su užriesta uodega, su stačiais ragais, biškį smirdžiąs.

– Reikia jį užmušti, – velnias sako.

– Ne, – Dievas atsakė, – tegul būna ir tai dėl žmogaus.

Ir paleido į mišką. Nuo to sykio liko sutverta ožka.

P. Kazimieras Šivickis, Žalakiškiuose, 1904 m. Sg. LMD I 144(30).

„Paidu – naidu...“

Liulys, kurs kada tai gyveno Švelniuose, Pašušvio par[apijoj], nuėjo ant ežero Praviršulio medžioti. Žinoma, kaip medėjas, atsisėdo ant kupsto ir laukia, ar neišlėks iš kur paukštis arba žvėrelis. Besėdėdamas pamatė, kad per pelkę kažin kas atūžia šnekėdamas: „Paidu – naidu, paidu – naidu...“

Aš, sako Liulys, nusigandau visas, nežinau, nė ką daryti. Laukiu, kol prieis arčiau. Jam prisiartinus, aš ir iššoviau į jį. Jis tuojau susisuko atgal ir nuūžė šnekėdamas: „Pašol – našol, pašol – našol...“

Tai tas atsitiko šventą dieną, prieš dvylika. Nuo to sykio Liulys nėjo šventomis dienomis medžioti.

P. Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(32).

Perkūnas

Viens strielčius medžiojo po laukus. Jam bemedžiojant užėjo lytus. Lytus lyja, kaip iš viedro pila, o griaustinio didums, žaibų žaibavims! Dangus su žeme maišos! Namai toli. Jis atsistojo po medžiu ir laukia, kol lytus pareis. Bestovėdamas pamatė priešais save kelmą, o iš po to kelmo išlenda juods katins. Ir kaip tik žaibai sužai- buoja, tai jis kabar kabar ir šoka nagus pastatęs ant žaibų. Kiek tik žaibai sužai- buoja,

.....
32 *Padabnas* – panašus.

tiesk jis ant jų. „Na, palauk tu, – mislij sau strielčius, – aš tave pamokinsiu, kad tu nedirbtum taip daugiau!“ Išsiėmė škaplierius, papešė nuo jų pūkiukų ir užmušė ant klako*. Vos tik žaibai sužaubavo, katins, kaip visada, išlindo iš po kelmo ir šoko ant jų. Strielčius tik riūkt iš strielbos, katins kebėkšt ir pavirto. Priėjęs žiūr – vietoj katino nediegulius begulius. Pavartė po rankas tą nediegulį ir vėl atsistojo po medžiu.

Bestovėdamas po medžiu, pamatė ateinant didelį vyrą, ant pečių strielbą užsika-
binusį. Jis pamislijo, kad tai strielčius. Tas vyras priėjo prie jo ir klaus:

– Į ką tu čia šovei?

– Šoviau, – sako, – į katiną, ale po tam radau vietoj katino begulius nediegulius.

– Tai dėkui tau, kad tu jį nušovei. Aš trys metai kaip jį šaudau ir negaliu nušauti. Ką tu bešaudams jį supustijai³³ parako, aš tau atiduosiu.

Ir padavė jam žiupsnį parako. Duodams parsėrgėjo, kad daugiau nedėtų kaip tik vieną grūdelį, tai tu, girdi, užtekis visą savo amžių, ir ką tik šausi, tai nušausi. Bet jeigu dėsi daugiau, tai tu nedaturėsi nuo balso. Paraką padavęs, pasiėmė nediegulį ir najo savo keliais.

Perėjo lytus. Strielčius parėjo namo, mislydamas apie gautąjį paraką. Tik jam buvo juokinga, kad jis liepė po vieną grūdelį tedėti, ale kaip pamėgino – ir pamatė, kad teisybė: įsidė tik vieną grūdą, pamatys paukštį ar žvėrį, šaus – už karto ir nušauna.

Taip jis šaudė ilgus metus. Sykį pamislijo, jog reik pamėginti įsidėti daugiau. Ir įpy-
lė į strielbą tiek, kiek pildavo pirmiau savojo parako – cielą žiupsniuką. Pamatęs žvėrį, kaip šovė, tai jis pats nuo balso ir pavirto – negyvas. Pabudęs pamatė tą patį didįjį žmogų prie jo bestoviant ir jį bejudinant. Kaip atsistojo, tai tas žmogus sako strielčiui:

– O ką, ar aš tau nesakiau, kad nedėtum parako daugiau kaip vieną grūdžiuką? Tu manę neklausei, buvai jau numiręs nuo balso, gerai, kad aš čia pat buvau, tai tave atgaivinau, o kad būčiau toliau buvęs, tai tu būtum daugiau nešaudęs. Duok šę tą paraką, kur aš tau daviau!

Paraką atsiėmė ir najo sau. Strielčius paliko bestovias ir bemislijas, kas tai būtų par žmogus tas jo geradėjas. Po tam dažinojo, kad tai buvo Perkūns.

* (= kamščio)

P. Pranas Levonas, Žalakiškiuose, 1904 m. Sg. LMD I 144(34).

Užmuštas velnias

Viens žmogus pasižyčiojo nuo velnio piningų. Susitarė metams susėjus ateit pri marių, atsinešt piningus ir sušukt: „Baltruk!“ Tai tada velns ateis ir atsiims piningus. Metams susėjus, nunešė žmogus į pamarį piningus. Šauk šauk „Baltruk!“ – velnio kaip nėra, taip nėra. Po tam atsiliepė velnio pati iš marių:

.....

33 *Supustyti* – išseikvoti, sunaudoti.

– Vartok sveiks tuos piningus, jau jis negyvas – Dundulis* jį užmušė.
Žmogus parėjo su piningais namo.

* Žodžiu „Dundulis“ kalbėtojas užvaduoja žodį „Perkūnas“, nes perkūną (nežinau, kokios priežasties dėlei) tankiai vadina įvairiais vardais, kaip tai: „dundulis“, „griaustinis“, o kaip kada tai galiama išgirsti sakant: „Pundžiuks baras.“

P. Ona Mickuvienė, Žaiginyje. Sg. LMD I 144(54).

Septyni perkūnai

Išvarius velnius iš dangaus į peklą, atsirado septyni, kur norėjo atgal sugrįžt į dangų. Jie lipo aštriais stulpais į dangų parprašyt Dievą. Ale Dievas pasakė:

– Aš jūsų negaliu atgal priimti, bet kaip jūs tokie geri, tai paliektu jums perkūnais. Šaudykite tuos, katrie išein iš peklos ant žemės.

Jie ir paliko perkūnais. Kur tik velns pasisuka, tą jie ir šaudo.

P. Uršulė Levonienė, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(55).

Dėl ko žydai kiaulienos nevalgo

Vaikščiojant Ponui Jėzui ant svieto, žydai vis taikinos kaip nors jį prigauti. Dasižinoję sykį, kad jis ateina pas jų, pavožė po kubilu žydelką ir sako: „Žiūrėsime, ar atspės, kas čia pavožta.“

Jam artyn prisiartinus, žydai užklausė:

– Sakyk, mokytojau, kas po tuomi kubilu pavožta?

Jėzus, kaipo viską žinąs, atsakė:

– Kiaulė su paršiukais.

Atvožia kubilą, žiūria – akurat: vietoje žydelkos beesanti kiaulė su būriu paršiukų! Užtai dabar ir bijo žydai valgyti kiaulės mėsą, kad savo tetos nesuvalgyti.

P. Kazimieras Šivickis, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(9).

Pavietrė

Pavietrės³⁴ metuose vienoje kaimoje paliko gyvi tik du žmonės – senis Grybauskis su savo broliene. Tas seniukas pasakodavo, kad Pavietrė važinėdavus karietoj su šešiais

.....

³⁴ *Pavietrė* – maras, epidemija.

arkliais po kaimus, miestus, laukus, po miškus ir visur, kur tik galėdavo išvažiuoti. [Tas seniukas pasakodavo:]

„Visus žmones, girdi, išžudė, pasilikome mudu vienodu. Nubėgom į jaują, sutūpėme į kertelę. Kenčiam sutūpę. Ir išgirdom, kad atpaušk atpliausk Pavietrė su savo karieta. Mes supratom, kas čia atvažiuoja. Privažiavo prie jaujos durių ir sustojo. Pradarė duris, pažiūrėjo.

– Čia būta vieta, – sako, – ale dabar jau nėra.

Mat jin mudviejų nepamatė. O mes tyliam, bijom. Po tam jin nuvažiavo, o nuo mūsų širdžių kaip koki sloga nuslinko. Toj jaujoj gyvenom ilgą laiką. Begyvenant susirgo brolienė ant palago³⁵. Aš mislijau, kad jin susirgo pavietrės liga ir norėjau bėgt, ale jinai nutvėrė už skverno, prašo, kad nebėgčiau, nes jai esant' kita liga. Aš ir nebėgau. Gimė dvyniai. Vienas pasiėmėm vieną kūdikį ant rankų, kitas – antrą ir nešiojom taip par visą laiką. Neduok Dieve matyt tą, ką mudu matėm. Verčiau mirt negu vaikšiot tarp negyvų žmonių. Kur tik eini, visur pilna nabašninkų. Gyvoliai vaikščioj baubdami. Karvės vaikščioj partvinkusios, kiaulės žviegia neėdusios. Baisu. Kaip jau pavietrė perėjo, tai iš kitų kaimų ajo tie patys žmonės, kur dar liko gyvi, ir nabašninkus kavojo. Neduok Dieve sulaukt tokių laikų...“

P. Uršulė Levonienė, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(33).

Pavietrė ir malėjas

Pavietrė žmogui nosį su pirštais suspausdavus, ir nuo to turėdavęs jis mirti. Viens koks ten žmogus malė (kaip mala, tai nosį krutina). Jin graibius graibius nutverti už nosies, ale par krutėjimą negalėjus sugriebti. Tas žmogus ir išlikęs gyvu.

P. Kazimieras Šivickis, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(35).

Gyvulių liga

Vėlai vakare du strielčiai grįžo iš lauko namo. Beeidami pamatė, kad iš užpakalio juos atsivej kažin kas kaip virkščių kamuolys. Jiedu stojo, praleido tą kamuolį pro šalį ir po tam sekė jį. Varės varės sekdami įkandine, nusibodo jau ir sekti, jaunesnysis sako:

– Reikia šauti!

Senis jį sudraudė nuo to. Žiūrėsme, girdi, kur jis eis. Dasekė ligi savo pono tvartų. Kaip priėjo tvartus, tas kamuolys kudulai kudulai ir užsiritino ant tvartų.

.....

³⁵ *Palagas* – gimdymas.

Strielčiai pasižiūrėję ir najo namo. Nuo tos dienos pradėjo kristi (= dvėsti) gyvoliai tuos tvartuos kaip lapai rudenij. Mat tie strielčiai parsivarė į tvartus gyvolių ligą.

P. Pranas Vaičiulis, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(62).

Vilktakiai

Vieno atvirtusio iš vilktakio žmogaus klausė, kodėl jie kaip įsitaisą kokio vieno žmogaus gyvolius pjauti, tai pjauną ir pjauną. Jis jiems atsakęs, kad tas, katras jiems esąs pjauti paskirtas, jiems išrodąs kruvinas. Katras neišrodo kruvinu, tai to jiems esą nevalna pjauti. Dėl to jie kartais išpjauną daug gyvolių vieno žmogaus, o kito suvis nepjauną.

P. Ona Mickuvienė, Žaiginyje. Sg. LMD I 144(41).

Vilkai su baltais pakakliais

Sako, neseniai vaikštinėjo žmogus klausinėdamas, ar nematė kas vaikščiojant kur dviejų vilkų su baltais pakakliais. Jeigu galėtų jis juos pamatyti, tai atverstų į žmogų. Jie esą ne vilkai, ale vyrs ir mergaitė, paversti į vilktakius. Jie turėjo pasirišę po kaklu baltus skepečiukus, tai jų pakakliai esą balti. Lig šiolei negirdėtis apie tą žmogų. Tur būti atradęs nusivedė tuos vilktakius, kur jam reikėjo.

P. Uršulė Levonienė, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(70).

Vilkas atvirsta į žmogų

Aidukas pasakodavo, jam gyvenant Žemaičiuose, buvo toks atsitikimas. Žmonės valgė lauke pietus, ir jiems bevalgant atbėgo vilkas. Atbėgęs atsitūpė priešais juos ir taip žiūr, taip žiūr jiems į akis, rodo, kad jis imtų jų valgymą ir prarytų. Gaspadorius paėmė duonos kampiuką ir numetė jam. Kaip tik vilkas duoną suėdė – ir pavirto į žmogų, pradėjo šnekėti.

– Kuom jūs maitinatės žiemą? – klausia jo žmonės.

– Gi, – sako, – arklamėšliais nuo kelių, kur randam nuo rogių šiaudų grįžtis, tuom ir mintam. Kartais ir aviniuką, kad nutink, pagaunam.

P. Uršulė Levonienė, Žalakiškiuose, Šidlavo par., 1905 m. Sg. LMD I 144(71).

Klierikas ir mirštantysis

Vienam žmogui mirštant, klierikas skutosi barzdą, pasistatęs zelkorą³⁶ taip, kad jis matė mirštantį. Besiskusdamas pamatė didelę daugybę visokių bjaurybių apie mirštantį. Iš to išgąščio suriko ir išvirto iš krėslo.

P. Uršulė Levonienė. Sg. LMD I 144(36a).

Mato vaiko smertį

Anksti rytą, dar protamsiais, senis Jurgauskis ėjo arklių žiūrėti. Pro tarpvartį eidams pamatė, jog šunys kad varo, tai varo kažin ką. Kaip priėjo arčiau, pamatė mažą vaiką, besimaišantį tarpe šunų ir besiginantį nuo jų su rankikėms. Jam priėjus arčiau, vaikas ištrūko iš šunų ir bėga tiesiai ant senio. Senis netur ką daryti. Sudavė su apynasriais par nugarą, jis ir nubėgo ant kaimos. Jurgauskis najo į ganyklą, sužiūrėjo arklius ir, parėjęs namo, rado susiedo vaikiuką mirusį. Mat jis susitiko ne vaiką, ale to vaiko smertį.

P. Uršulė Levonienė, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(72).

Nekrikštas

Vienuose namuose kunings prašėsi ant nakvynės.

– Mes priimtumėm nakvoti, – sako tų namų gaspadorius, – ale kad juose vaidinas.

– Tai niekai, parnakvosiu, – sako kuningas.

Ir apsinakvos. Iš vakaro kunings užsidegė žvakę ir meldžias. Tik pradėjo kažin kas ant lubų baldytis ir sakyt: „Mesiu, mesiu!..“

Kunings sako:

– Mesk, kad taip nori.

Ir įkrito pro aukštinį žmogaus čvertis (= ketvirtis). Po valandžikei ir vėl šneka: „Mesiu, mesiu!..“

– Mesk, – kunings atsakė.

Dribt ir įkrito žmogaus antra čvertis. Taip bešnekant sukrito visos keturios žmogaus dalys. Po tam tos dalys susėjo į krūvą ir pasidarė didelis žmogus. Mat, vis mislijo, kad kunings bijos, bet kunings nebijo. Tas žmogus atsistojo ir eina prie stalo gesint žvakės. Kaip tik priėjo prie stalo artyn, kunings šmakšt ir užmetė ant jo pečių stulą. Iš tokio didelio žmogaus pasidarė mažas vaikiuks, ką tik gimęs. Kunings paklausė:

– Ko tu nori?

.....
36 *Zelkoras* – veidrodis.

– Krikšto, – tas atsakė.

Kuningas tą vaiką pakrikštijo. Po tam jis padėkavojo kuningui ir išnyko. Nuo to sykio nieks tuose namuose nesivaidino. Mat kipšas įlisdavo į jo kūnelį ir eidavo žmonių gąsdinti.

P. Uršulė Levonienė, Žalakiškiuose, Šidlavo par. 1905 m. Sg. LMD I 144(57).

Vaikai prašo krikšto

Vėlai vakare puodžius Rumša važiavo iš Raseinių pardavęs puodus. Atvažiavus prie Žaiginio sodno kertės, jo kumelaitė pradėjo sunkiai traukti vežimą. Taip sunkiai, kad vos tik paein. Kas čia pasidarė? Atsisuk, žiūr – gale brikelio sėdž du mažučiai vaikiukai.

– Kas judu tokie esat? – jis klausia.

– Mudu esam vienos mergos dvyniai, čia, sodne, pakavoti.

– Tai ko judu noriat?

– Krikšto.

„Na, tai, – mislija sau, – davažiuosiu lig klebonijai, tai nuvesiu pas kuningą, jis ir pakrikštys.“ Atvažiavęs prie melnyčios³⁷ žiūr – jau jų vežime nėra. Kad jis būtų susipratęs paržegnoti, tai būtų išliuosavęs juos nuo kipšo.

P. Uršulė Levonienė, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(64).

Bacys I

Salaituose ant Luknės buvo mūrinė karčema, vadinama „Mūrinė“*. Toje karčemoje buvo šinkarka, o prie tos šinkarkos turėdavo prieigą prasigėręs žmogus Bacys. Kad ką reikėdavo padaryti, tai jis jai padėdavo. Sykį atvažiavo ponai. Šinkarka pasiuntė Bacį kiaušinių nupirkti. Nupirkęs kiaušinių, jis parėjo ir sako šinkarkai:

– Tai ledva par velnius parėjau, neduoda jie man paeiti, ir gana.

Šinkarka ant jo suriko už tokią kalbą ir įėjo į kitą trobą. Ponai po večerijai³⁸ išvažiavo sau, o Bacys užsilipo ant pečiaus. Šinkarka įėjo į kamaraitę ir atsigulė. Bacys ant pečiaus gulėdamas marma ir marma. Šinkarka sako jam:

– Ką tu ten, Bacy, marmi, ko nemiegti?

– Kad negaliu par tuos velnius niekur pasidėti.

.....
37 *Melnyčia* – malūnas.

38 *Večerija (večerija)* – vakarienė.

Šinkarka užmigo. Atsikelia rytą, žiūri – velniai išvilkę jį į stadalą³⁹ ir pakorę. Po tam žmonės jo kūną kažin kur į pelkę įkišo, tai jis ir vaidindavos.

* Tos karčemos griuvėsiai dar tebebuvo žymūs apie 1905 m.

P. Uršulė Levonienė, Žalakiškiuose. Sg. LMD I 144(44).

Bacys II

Siručių dvaro skerdziuviene užsimanė Kūčioms susimalti avižų kisieliui. Žinoma, dvare nėra girnų, tai jai reikėjo eiti su avižoms į Pundžius. O buvo jau išvakaros. Namiškiai nenorėjo jos leisti sakydami:

– Toks vėlus laiks, gal' kas blogo atsitikti.

Bet ji nusijuokė:

– Tai kas?! Kas mane ims: Dievui nereik, velns neims. O Bacį kad pasitiksiu, nueisime į „Mūrinę“, arielkos išgersime, ir bus viskas gerai.

Ir išėjo. Vos tik pro duris išėjo – ir pasitiko Bacį. Nusitvėrė jis ją į savo rankas ir išvalkiojo per visą naktį po pelkes. Mūčiojo, kol tik gaidys nepragydo. Bemūčydamas nuvilko prie Kupščių dvaro ir įmetė į myžupyną⁴⁰. Turbūt ar gaidys pragydo, ar kas kitas nuvijo jį nuo jos, tik rytą atsikėlę dvariškiai išgirdo, kad už durių kas riūkia. Išėję žiūri, kad žmogystė. Įnešė į vidų. Sako, da biškį šnekėjo, bet neužilgo ir mirė. Ją nurengus pamatė, kad piršto dėjimo nebuvo sveikos vietos: visas kūnas buvo mėlynai sugnaibytas. Tai mat ką daro par daug didelė drąsa. Niekada nereikia užkibinti nabašninko.

P. Uršulė Levonienė, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(43).

Norkus

Žalakiškių kalnuose, Kantrimo pusėj, par sumišimą (teip vadina 1863 m. sukilimą) pasikorė maskolius. Norkus iš Žalakiškių (dabar jis čia negyvena), užėjęs jį beka-bant, numovė jo batus, nuvilko šinelį ir parsinešė namo. Mat jis mislijo, kad tai niekas. Bet vos tik sutemo, ir atsistojo tas maskolius prie durių.

– Atiduok, – sako, – batus ir šinelį, bo man šalta gulėti.

Norkus norėtų išbėgti iš trobos lauku, bet jis neleidžia. Kiti jo nemato, tik jis viens. Mato, kad nebus geros. Pasiprašė daugiau žmonių, kad padėtų jam tuos

³⁹ *Stadala* – pastogė arkliams pastatyti užvažiuojamame kieme prie smuklės.

⁴⁰ *Myžupynas (myžupis)* – griovys nešvarumams, srutomams nuleisti.

daiktus nunešti, nes viens bijojo, ir nunešė. Sumetus tuos daiktus į duobę, kad pakilo vėsulas, net baisu buvo klausyti. Bet daugiau tas maskolius Norkui nesirodė.

P. Selv. Bunius, Šidlave, 1905 m. Sg. LMD I 144(74).

Vaidulis

Baudžiamos laikuose, kaip stovėdavo maskoliai kaimose, buvo toks atsitikimas.

Iš vienos kaimos į kitą pasiuntė maskolių su popieriais. O jau buvo geras laikas – pačios išvakaros (išvakaros – apie 10–11 val. vakaro). Kelias tarp tų dviejų kaimų ėjo pro pat kapus. Prie kapų jam atėjus, kad užėjo lyti, sturmas, tamsumas, jis nė kelio nemato. Jis užėjo ant kapų, atsistojo po kryžiumi su stogiuku ir stovi pasislėpęs nuo lytaus. Priešais jį stovėjo aukštai supiltas kapas. Jam po kryžiumi bestoviant, pradėjo žemės nuo to kapo skirstytis. Kapas prasiskyrė, ir iš duobės išlindo grabas, o iš to grabo kaip kupetys atsikėlė žmogus. Atsikėlęs pasipurtė ir nuėjo sau ant kaimos. Ant tos pačios kaimos, kur reikėjo tam maskoliui eiti. Maskolius mislija sau, kaip čia reikia padaryti: „Kad aš eisiu į tą kaimą, tai ir jį pasitiksiu pareinant, o kad čia po kryžium stovėsiu, vėl gal būti man nuo jo blogai. Grįžčiau namo – atgal išvarys. Gulsiuos į to nabašninko grabą, kaip bus, taip bus.“ Ir atsigulė. Gulia gulia... Ir išgirdo, kad atūžia viesulai, tai atūžia! Pareina nabašninkas. Pripuolė prie grabo ir sustojo.

– Žmogau! Lįsk lauku iš grabo, reikia man gulti, – sako jis tokiu baisiu balsu, kad gana.

– Neleisiu, – sako maskolius, – kur tu dabar buvai?

– Negaliu sakyti, man nevalna.

– Kad nevalna tau sakyti, tai stovėk ant kranto.

– Nu, pasakysiu, leisk.

– Sakyk.

– Toje kaimoje yra veselė. Aš buvau toje veselijoje, uždusiau jaunąjį su jaunąja ir grįžtu dabar atgal. Leisk dabar.

– Pasakyk, kaip juos reikia atgaivinti, tai leisiu.

– Kad aš negaliu to sakyti, man užginta.

– Nu, kad užginta, tai stovėk ant kranto.

– Leisk, leisk, – prašo maloniai nabašninkas.

– Pasakyk, kaip juos atgaivinti, tai leisiu.

– Pasakysiu, tik leisk.

– Sakyk.

– Iškirpk cviklį⁴¹ iš mano frako užpakalio, su tuo cvikliu patrinsi – ir atgis. Ale kaip atliksi, tai atnešk ant mano kapo ir padėk.

.....
41 *Cviklis* – trikampis ar keturkampis audeklo gabalėlis, dedamas į marškinių pažastį ar kelnių kiškų sudūrimą.

Maskolius iškirpo ir atsikėlė iš grabo, o nabašninkas iš to stroko griuvo į duobę, numarmėjo ir numarmėjo į kiaurąsias. Kad jis žmogui savo darbus papasakojo, tai jam buvo nevalna daugiau išlįsti iš duobės. Jie tolei vaikščioja, kolei tik žmogus nedažino kokių nors jų sekretų⁴².

Maskolius, atsikėlęs iš grabo, nuėjo į tą kaimą. Atidavė savo raštus ir apsakė visą atsitikimą vyresniamui. Pas vyresniojo parnakvojo, atsikėlęs rytą eis į tą veseliją. Vienas bijojo eiti, kad jo nepaskaitytų už čerauninką, prašė, kad eitų vyresnysis su juomi. Nuėjo. Vyresnysis jį pamokė, kad jis neapsiimtų jų gaivinti be tūkstančio rublių. Veselijoje buvo pats keltuvių rytas. Jau išaušus, susėjo muzikantai prie klėties durių, kiti sulipo ant klėties, barškina mintuvus užsinešę, o jaunieji kaip nekelias, taip nekelias. Iškėlė duris, žiūri – abudu negyvi. Ir šiaip, ir taip gaivina – negali atgaivinti, ir gana. Tas maskolius ir sako:

– Aš atgaivinsiu, jeigu man duosite tūkstantį rublių.

Giminės buvo bagoti, sudėjo tūkstantį rublių. Jis priėjęs patrynė su cvikliu, išpjautu iš nabašninko frako, jie abudu ir atgijo. Atsikėlė džiaugias, kad taip gardžiai miegojo. Kaip pasakė, kad jie buvo negyvi, tai jie nė klausyti nenorėjo apie tai. Maskolius atsiėmė suderėtus piningus ir išėjo sau. Par visą amžių jam piningų netrūkdavo.

P. Jonas Adomaitis, Žaiginyje, 1905 m. Sg. LMD I 144(79).

Patilčio vaiduoklis

Aš dar maža buvau, pas Uršulę Levonienę, kaip Patiltyje nudovijo Stasiuvienė iš Maižiškių. Siuvo pas jų kriaučiai ir pritrūko suknelės⁴³ kepurioms. Jinai ėjo į Žaiginį parnešt tos suknelės. Išėjo iš namų jau temstant, apsilvikus naujintėliais, kaip tik nuo adatos kailiniukais. Atėjus į Žaiginį dar pagaišo, ir atėjo geros išvakaros. Grįžtant namo ir paėmė nelabasis vadžiot po Dambrausko kelmynę. Išvadžiojo po visą kelmynę, nuvedė į Doburius. Ten ir rado ją negyvą. Kailinių skvernai par uolektį ištensti, susukti į gražtą. Mat už skverną ją turbūt vadžiojo...

P. 1905 m. Sg. LMD I 144(63).

Patiltyje vaidenasi

Kitą sykį, jau seniai, vakare, saulei nusileidus, Patiltyje būdavo girdėtis šaukiant:

– Kazimer! Kazimer!

.....

42 *Sekretas* – paslaptis.

43 *Suknelė (suknia)* – toks audinys, gelumbė.

Par visą naktį taip ir šaukdavo. Kas ten šaukdavo, nieks negal žinoti.

Patiltyje rado studentą nudovytą. Po tiltu pakišta moteriškės kepuraitė. Kaip tik buvus skepeta užvyniota ant kepuraitės, tai sykiu nutraukta ir pakišta po tiltu. Ta skepeta, kur rado, buvo senoviška, su raudonomis kvietkomis. Ją ilgai koki tę boba Maižiškiuos nešiodavus.

Moterys senovėje skaras nešiodavo sulankstytas ir uždėtas ant galvos. (Turbūt kaip pas turkus. – prier. P. Šivic.)

P. Uršulė Levonienė, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(68).

Klaidinimas

Maižiškiuose pas vieno žmogaus atėjo švoogeris (pačios brolis). Skubinai atliko reikalus ir rengėsi eiti namo į Žaiginį. O jau buvo išvakaros. Žmogus nenorėjo jo leisti, kad eitų, ir sako:

– Švoogeruti, nakvok, taip vėlu, ką gali žinoti, kas gal' atsitikti! Nakvok, švoogeruti!

Kur jis tau nakvos. Sako:

– Negaliu nakvot, reik eit kanečnai⁴⁴ namo. Pareisiu, kelią žinau.

Ir išėjo. Išėjęs kaip matai ir paklydo. Klaidžioj klaidžioj, negal atitikti kelio, ir gana. Beklaidžiodamas išgirdo, kad kažin kas priešakyje juokiasi ir atkartoja: „Švoogeruti, nakvok, švoogeruti, nakvok...“ Gaidys užgydo, jis nusijuokė ir nušvilpė į šalį.

Mat tai velniuks buvo. Da gerai, kad gaidys greit užgydo, tai nepaspėjo nuvesti lig ravo⁴⁵. Nieko blogo neatsitiko, tik labai primūčiojo.

P. Uršulė Levonienė, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(69).

Valantino vedžiojimas

Žalakiškių kalnuose seniaus buvo didelė giria. Toj girioj tankiai vaidinosi. Kad ne ką, tai nors juoką padarydavo. Valantinas pasakojo, kad vieną kartą jo tėvas važiaavęs vakare iš Šidlavo, tai ir paklydęs. Visus takelius žinojęs kaip ant savo kiemo, bet kelio ant Žalakiškių negalėjo rasti. „Jau kelį, rodos, radau, tik pavažiavau kelis žingsnius – nusmuko tekinis. Užsimoviau tekinį, pradėsiu važiuoti – nėra kelio.“ Teip išsimūčiojo lig pat gaigysčio. Kaip tik gaidys užgydo, tai beregiant kelią atitiko ir parvažiavo namo.

P. Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(42).

.....

44 *Kanečnai* – būtinai.

45 *Ravas* – griovys.

Juodas katinas

Žalakiškių kalnuose matydavo įvairių nesvietiškų apsireiškimų. Šepronas pasakojo, kad jis matęs: kalnų siena (rubežius, duktas⁴⁶) nuo Kantrimo pusės ėjo kumeliuks, o ant jo nugaros sėdžia juods katins. To katino akys raudonos kaip ugnis.

P. Uršulė Levonienė, 1905 m. Sg. LMD I 144(5).

Tuteišis

Kalnuose kertant mišką atėjo prie kirtikų ponaitis – vokiškai apsitaisęs, su kepalu-šiuku. Vyras pažino, kad ne šio svieto ponaitis, sustojo kirsti ir žiūri į atėjūną.

– Ko jūs taip žiūrite į mane? – sako ponaitis. – Juk aš nesu koks svieto parėjūnas, aš esu tuteišis.

Pašnekėjęs kiek, pakilo viršum aglių su vėsulu taip dideliu, kad net viršūnės aglių linksta prie žemės, nuūžė par mišką, ir daugiau jo nieks nematė.

P. Uršulė Levonienė, 1905 m. Sg. LMD I 144(8).

Trys kalakutai

Ramanauskio šeimyna pasakojo, kad gaspadorius nuėjęs į daržinę gult. „Guliu, – sako, – bet nemiegtu. Ir matau, kad ant balkio šokinėja trys ponaičiai su kepalušiukais. Aš žiūrėjau žiūrėjau į juos, matau, kad nesustoja. Nors man jie ir nieko nedarė, bet aš subruzdau bėgti. Kaip išbėgau, tai kol tik į grinčią neatbėgau, vijos įkandiniu trys juodi kalakutai.“

Jis pats užklaustas prie to neprisipažįsta. Bet į daržinę vakare, tai nors kažkaip reikėtų, tai jo nenuvarysi.

P. 1905 m. Sg. LMD I 144(73).

Muzikantas grinčioje

Vienuose namuose pradėjo labai vaidintis. Kaip tik sutemsta, ir pradeda pringyje muzikantas grajyti. Išėina žmonės žiūrėti su šakaliais, su nediegaliais, tai jis tada grinčioje grajija. Iš pradžios buvo smagu, ale graitai nusibodo, visi pradėjo bijotis, o muzikanto iš namų negalia išvaryti. Vežė kuningą, šventino namus. Ir ką nedirbo –

46 *Duktas* – iškirsta linija per mišką, spindis.

nieko nepadaro, ir gana. Ant galo parsinešė iš bažnyčios šventintos kreidos, išrašė visas sienas, nuo to sykio ir nustojo grajyti.

P. Antanas Gailius, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(46).

Šaukoto pušynė

Mano namiškiai pasakojo, kad kas toks ėjęs su pačia iš Šaukoto namo par Liepkalnio pušynę, o jau buvo gerai įgėręs. Pati išmetinėjo⁴⁷ jam už tokį nusigėrimą, jis tylėjo kiek laiko, po tam sako:

– Tu tylėk, nes aš tuojaus velniuką pašauksiu. – Jis ir suriko: – Degliuk!

Vos tik jis suriko, toli miške atsiliepė balsas:

– Viau viau! Viau viau!

Jiedu labai nusigando. Ir girdžia, kad tas balsas eina ant jų. Žmogui ir pagirės išlakstė. Bėga, skubinas, kad kaip nors iš miško išbėgti. Atbėgę prie galo pušynės, apsikabino kryžių ir laukia. Balsas nužė rėkaudams pro šalį, bet jiems nieko nedarė, mat prie kryžiaus eiti bijojo.

Po tam jiedu nuėjo namo ir nuo to sykio pasimokė, kad nereik nereikalingų daiktų užkibinėti.

P. Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(76).

Maino su velniu marškiniiais

Toj pačioj pušynėj vėl buvo toks atsitikimas.

Ėjo žmogus iš Šaukoto namo jau gerai įgėręs. Atėjo į pušynę, žiūri – prie kelio stovi ponaitis. Žmogui einant pro šalį, tas ponaitis pasišaukė jį artyn. Pasitabokavo ir šnekučiuoja sustoję.

– Žinai ką, – sako ponaitis žmogui, – mainykime mudu marškiniiais.

Žmogus pažiūrėjo, – ponaičio marškiniai išrodė jam labai puikūs, o balti kaip tošis. Žmogaus buvo teip pat geri marškiniai, drobiniai, ale vis ne tokie puikūs.

– Mainykime, – sako žmogutis.

Sumainė, atsiveikino ir persiskyrė. Žmogus, parėjęs namo, atsigulė. Atsikėlęs rytą žiūr, kad jis marškinių vietoje tošį apsivyniojęs. Jis atsiminė apie mainus ir suprato, kad ne su žmogum mainė, bet su velniu. Bėgs jis į tą vietą, kur mainė, pažiūrėt. Nubėgęs rado savo marškinius užmautus ant kelmo. Pasiėmė ir parėjo namo džiaugdamos.

U. Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(77).

.....
47 *Išmetinėti* – priekaištauti.

Velnio stūmimas

Petras Levonas Žalakiškiuose daug sykių pasakojo tokį atsitikimą.

„Ganiau sykį Pasandravyje* arklus. Nakčia išvieniu vienas. Išgirdau, Pirktyne-se** kažin kas suūkčiojo. Aš sakau, gal koks arklininkas manęs ieško, ir atsiliepiu. Antrą sykį suūkčiojo, ir trečią, o aš vis atsiliepiu. Arkliai gražiai ėda, aš keini⁴⁸ pasi-ėmęs guliu, ale nemiegtu. Tik kažin kas su abiem rankom kad stums mane iš užpa-kalio, aš net kelis žingsnius nušokau nuo tos vietos, kur gulėjau. Kaip matai šokau, griebiaus už keinio, ale atsistojęs apsižvalgiau – niekur nieko nėra, tik arkliai aplinkui griaužia žolę. Po tam supratau, kad tai buvo iš Pirktynių velniuks. Mat jam netiko, kam aš ant jo ūkčiojimo atsiliepiu. Jis turbūt norėjo kokį žmogų į Pirktynių šaltinius įklampinti, o kaip aš suūkčiojau, tai žmogus ant mano balso gal' atitikti kelią.

* Žalakiškių ganyklos, gulinčios palei upelį Sandrava.

** Vardas pievų, gulinčių netoli nuo minėtų ganyklų.

P. 1905 m. Sg. LMD I 144(78).

Parkalnis

Ramanauskis, vadinamas Dulke, gyveno Bardiškiuose. Pasakojo tokį atsitikimą.

„Ėjau sykį iš Voverinės, ten buvo karčema, jau buvau girtas. Beeidamas pavar-gau ir atsiguliu po Parkalniu. Guliu ir girdžiu atvažiuojant vežimą. Tas vežimas pravažiavo pro šalį nieko nesakęs. Po valandos atvažiavo kitas, sustojo ir sako:

– Žmogau, ko tu čia guli? Ar tu pavargęs, ar taip sau guli? Atsitrauk iš čia, bo už valandos čia atvažiuos daugiau.

Man, girdi, ir visos pagirės išlakstė. Atsikėliu ir ko greičiausiai bėgau namo.“

P. Antanas Vaičiulis, Žalakiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(80₁).

Ant Parkalnio švilpia

Jurgauskis važiavo pro Parkalnį ir sušvilpė. Ant Parkalnio kažin kas atsiliepė. Sušvil-pė antrą ir trečią sykį – ir vis atsiliepė. Tai buvo žiemą, ir vidurnaktį. Mat vaiduoliai atsiliepė norėdami jį paklaidyti.

P. Uršulė Levonienė, Žalakiškiuose. Sg. LMD I 144(80₂).

.....
48 *Keinis* – lenkta lazda.

Pakaruoklis vaidenasi ant Parkalnio

Prie Stasinskio buvo bravarninkas, kurs negalėdavo daug arielkos išvaryti. Tai jį ponas labai mušdavo. Jis iš to tūžmasčio ir pasikorė nuėjęs ant Parkalnio. Jį pakavojo pelkėje po Parkalniu. Tai jis dabar ir vaidinas.

P. Uršulė Levonienė. Sg. LMD I 144(80₃).

Nutikimas prie Parkalnio

Mano tatulis gyveno Bardiškiuose ir važiavo vakare į Kaišėnus. Važiuojant namo, atvažiavus prie Parkalnio, jau buvo išvakaros, išsikinkė arklys ir sugriuvo ratai. Jis juos susitaisė, ale porą žingsnių pavažiavus – ir vėl sugriuvo. Ledva ne ledva⁴⁹ pavažiavo namo.

P. Uršulė Grigienė, Maižiškiuose, 1905 m. Sg. LMD I 144(80₄).

Parengė *Lina Būgienė*
Tekstus kompiuteriu rinko *Rasa Gražytė-Bernotienė*

.....
49 *Ledva ne ledva* – vargais negalais.